

SAGRAKČI HADŽI MAHMUDOVA (ULOMLJENICA) DŽAMIJA U SARAJEVU

Ejla ĆUROVAC i Adnan ĆUROVAC

Gazi Husrev-begova biblioteka

ejla.curovac@ghb.ba

adnan.curovac@ghb.ba

SAŽETAK: Džamija Sagrakči hadži Mahmuda, u narodu poznatija kao Ulomljenica ili Ulomjenica, prvi put se pominje 1528. godine. Od svog nastanka pa do danas ova džamija je nekoliko puta renovirana i restaurirana s obzirom na okolnosti koje su dovele do njenog propadanja tokom godina, ali je veoma značajna po tome što je imala ženski mekteb posebno posvećen hizmećarkama. U većini gradova Bosne i Hercegovine postojali su zasebni mektebi za djevojčice, jer se radilo na opismenjavanju i obrazovanju, ne samo muškog stanovništva, već i žena. Jedan takav mekteb je osnovan upravo pri Sagrakči hadži Mahmudovoj džamiji, a u pitanju je bio ženski mekteb u kojem su se vjeri podučavale hizmećarke sarajevskih porodica. Cilj ovog rada je predstaviti džamiju Ulomljenicu s posebnim i detaljnijim osvrtom na mekteb za hizmećarke i na imame, hatibe i mujezine koji su tokom skoro pet stotina godina bili dijelom ove džamije.

Ključne riječi: Ulomljenica, Sagrakči hadži Mahmudova džamija, mekteb za hizmećarke, obrazovanje, muallim

Uvod

Nakon dolaska Osmanlija u Bosnu i Hercegovinu izgrađen je veliki broj džamija i islamskih vjerskih objekata. Džamija Sagrakči hadži Mahmuda, u narodu poznatija kao Ulomljenica, prvi put se pominje 1528. godine, a pretpostavlja se da je njena gradnja dovršena do 1530. godine. Od svog nastanka pa do danas ova džamija je nekoliko puta renovirana i restaurirana s obzirom na okolnosti koje su dovele do njenog propadanja tokom godina. Veoma je značajna po tome što je imala ženski mekteb posebno posvećen djevojčicama iz siromašnih porodica da bi i one prošle vjersku obuku. Kroz veliki broj izvora iz

periodike i monografskih publikacija koje se nalaze u prostorijama Gazi Husrev-begove biblioteke došlo se do izuzetno vrijednih saznanja o ovoj džamiji i njenoj specifičnosti i značaju tokom skoro pet stotina godina. Cilj ovog rada je predstaviti džamiju Ulomljenicu s posebnim i detaljnijim osvrtom na mekteb za hizmećarke i na imame, hatibe i mujezine koji su bili dijelom ove džamije i koji su je sačuvali za naraštaje koji dolaze.

1. Džamija Sagrakči hadži Mahmuda

Džamiju Ulomljenicu je izgradio poznati i bogati sarajevski sagrdžija

hadži Mahmud početkom 16. stoljeća. Ova džamija je dosta prostrana građevina na sprat, koja ima kamenu munaru i veoma lijep drveni trijem. U gornjoj etaži ima perforirane natprozornike. Sa sjeverne i istočne strane džamije nalazi se prostrano groblje na prilično strmom terenu u kojem je ukopan i sam osnivač džamije hadži Mahmud. Džamija je ograđena masivnim zidom od cigle, sa nekoliko otvora. Desno od ulaznih dvorišnih vrata uzidana je česma, koja je i danas u funkciji. (Tanović, 2012:101)

Prilikom napada Eugena Savojskog i spaljivanja Sarajeva, nažalost, i ova džamija je nastradala. Prema jednoj molbi koju su građani Sarajeva

Sagrački hadži Mahmudova džamija
(Ulomljenica) (Kudra, 2006:45)

uputili 1706. godine, devet godina nakon proboja Savojskog u grad, navedena su čak 32 uništena i zapaljena mekteba. Jedan od njih je i mekteb Sagrački hadži Mahmuda. U molbi je tražena pomoć da se uništene mektebi poprave, i da se pri tome osnuje glavica za isplaćivanje muallima, jer su nakon spaljivanja džamija ostali bez prihoda. U tom periodu muallim Sagrački hadži Mahmudovog mekteba je bio muallim Husamuddin. (Kasumović, 1992:159) Mehmed Handžić piše o ovoj molbi i o dva popisa nastradalih mekteba koje stanovnici Sarajeva šalju u Istanbul i mole Portu da odredi potrebnu pomoć kako bi se ovi nastradali mektebi obnovili. U popisu su spomenuti svi tadašnji muallimi, čime popis dobiva još veću vrijednost. Popisi su bili na turskom jeziku, a Handžić ih je bez ikakvih izmjena i intervencija preveo na bosanski jezik. (Handžić, 1942-43:120-121)

I u 20. stoljeću se u ovoj džamiji vrijedno radilo na obučavanju stanovništva islamskoj nauci i praksi. Održavana su brojna gostovanja poznatih učenjaka, hodža i muallima, te su se održavala i brojna predavanja o vjeri, učenim ljudima i mnogim drugim temama. *Tako su u Sarajevu u cilju manifestovanja uspomene i odavanja zahvalnosti velikanima iz prošlosti, koji iz plemenitih pobuda ostavili velike i*

trajne zadužbine – vakufe, kojima je udaren temelj bolje egzistencije i progressa Islamske vjerske zajednice, održana predavanja u mektebu Sagrački hadži Mahmudove džamije. (Predavanja, 1935:55)

Džematlije ove džamije su godinama održavale i uređivale džamiju i njeno dvorište s mezarjem, a učestvovali su i u prikupljanjima novčanih sredstava za pomoć drugim džematima, institucijama i porodicama u potrebi. Tako možemo pronaći i podatak da su džematlije 1939. godine, tačno pred početak Drugog svjetskog rata, skupile 190 dinara pomoći za fond Islamskog ženskog sirotišta u Sarajevu. (Dobrovoljno, 1939:336)

Tokom godina je ova džamija više puta stradala, ali je svaki put ubrzo i obnovljena. Posljednja obnova i restauracija džamije je obavljena 2016. godine.

Danas je Ulomljenica dio Ćurčića vakufa. *Osnivačka imovina vakufa je bila novac, porodična kuća i karavan saraj, a dobit je, po vakufnami, usmjerena na očuvanje imovine vakufa, te održavanje i opravku tri džamije: Jahja-pašina Ćurčića i Sagrački hadži Mahmuda u Sarajevu i Karaula džamije kod Travnika. Kasnije će, sa njenom izgradnjom, ovima biti pridodana i Ćurčinica, džamija u Livnu.* (Jahić, 2018:30) Ova vakufnama je iz 1736. godine i nalazi se u porodičnoj arhivi Ćurčića u Sarajevu. Da bi sama vakufnama bila priznata i ozakonjena, Salih-aga Ćurčić je poslao svog brata hadži Hasanagu, bratića Husejna i sina Sadik-bega na sud. Jašer Sadik je određen za muteveliju vakufa kao najstariji Salih-agin sin. U samoj vakufnami piše:

...Pomenuti novac davaće mutevelija da se s njim radi na dobit, kako to šeriat predviđa. Pomenuti han davaće pod kiriju. Od dobijene dobiti i od kirije hana, trošiće se sa znanjem mutevelije za zgradu džamije koja se nalazi u mahali Sagrački hadži Mahmuda, za posadu tvrđave koja se nalazi na islamskoj granici, te zgradu džamije koja se nalazi u blizini kasabe Travnik, u mjestu Karaula, i za održavanje i opravke konaka... (Tanović, 2000:64-65)

Tokom 1951. godine je Ulema-medžlis u Sarajevu donio Pravilnik o rejonizaciji mahala na području džemata grada Sarajeva i prema tom Pravilniku džemat grada Sarajeva dijelio se na džematske rejone: Alipašina džamija, Begova džamija, Bjelave, Careva džamija, Hrid, Kovači, Novo Sarajevo, Širokača, Vratnik, Državna bolnica (Koševo), a džamija Ulomljenica je pripala rejonu Sarač Ali džamije na Vrbanjuši. Tokom mjeseca ramazana u svim ovim džamijama se klanjao teravah-namaz, dok su se mukabele održavale u pojedinim džamijama unutar svakog rejonu. Također, bajram-namaz se klanjao u svim džamijama, pa tako i u Ulomljenici. (Hadžibajrić, 1973:175) I danas, džamija Sagrački hadži Mahmuda ima vrijedne džematlije koji svakog ramazana organiziraju druženja i učenja Kur'ana prije i poslije teravah-namaza, dva dnevna namaza, te bajram-namaz.

2. Imami, hatibi, mujezini i ostalo osoblje džamije Ulomljenice

Tokom skoro pet stotina godina, kroz Sagrački hadži Mahmudovu džamiju je prošlo mnoštvo imama, mujezina, muallima koji su širili svoje znanje sa drugima i bili tu za svoj džemat. U ovom radu navedeno je samo njih petnaest o kojima su pronađeni podaci, a sigurno ih je bilo mnogo više, posebno tokom 16. i 17. stoljeća, o čemu nažalost nemamo podataka.

Husamuddin – Efendija Husamuddin je bio muallim u mahali Sagrački, u džamiji Ulomljenici za vrijeme proboja Eugena Savojskog, kada je džamija oštećena i zapaljena. (Kasumović, 1992:159)

Mustafa Mujo Mašić – Mustafa Mašić je dugo godina bio mutevelija Sagrački hadži Mahmudove džamije u Sarajevu. Prvi put se spominje 1884. godine kada je tražio da se razriješi dužnosti mutevelije (Zemaljska, 1884:19) što mu najvjerovatnije nije odobreno, jer se i kasnije tokom 1891. i 1895. godine spominje kao

mutevelija ove džamije, kada traži da se poveća plata mujezinu i imamu (Zemaljsko, 1891:146), te da se popravi kuća spomenutog vakufa. (Zemaljsko, 1895:444)

Mustafa Bakarević – Poznato je da je hadžija Mustafa Bakarević bio mujezin Sagrački hadži Mahmudove džamije u Sarajevu tokom 1895. godine. (Zemaljsko, 1895:454) Prije dolaska u Ulomljenicu bio je član Gradskog vijeća grada Sarajeva, te dio proračunskog odbora grada (Iz sarajevskog, 1882:3), a u toku 1890. godine, bio je mutevelija Mejrehanume vakufa u Sarajevu. (Zemaljsko, 1890:36)

Varatanović Halid – Naib za Islamsku vjersku zajednicu u Sarajevu, rješenjem od 12.9.1936. godine odobrio je da Varatanović Halid može vršiti dužnost mujezina Sagrački hadži Mahmudove džamije. (Lične vijesti, 1936:507) Varatanović Halid je bio poznati mujezin i učač ilahija u Sarajevu. Dugo godina je učio *Miradžiju* u domu hadži Mujage Merhemića. Napisao je veliki broj levhi, a njegova darovitost došla je do izražaja naročito u njegovim tarihima na nišanima. (Čančar, 1989:11)

Alija Avdibegović – Rješenjem Ulema-medžlisa u Sarajevu od 26.12.1940. godine, privremeno je za muallimu Sagrački hadži Mahmudovog mekteba u Sarajevu postavljena Alija Avdibegović. (Lične vijesti, 1941:67) Ona je bila pripadnica prve generacije učenica koje su pohađale Islamsku žensku vjersku školu u Sarajevu. (Islamska, 1933:60)

Zahida Alijagić – Rješenjem Ulema-medžlisa od 16.8.1941. godine postavljena je privremeno za drugu muallimu Zahida Alijagić iz Sarajeva u Sagrački hadži Mahmudov mekteb u Sarajevu. (Postavljanja, 1942:24) Ona je nekoliko godina poslije toga držala predavanja za žene u džamijama na Butmiru i u Hrasnici. (Vazovi, 1942-43:67)

Sadik Deliahmetović – Rješenjem Ulema-medžlisa od 17.3.1942. godine odobreno je Sadik ef. Deliahmetoviću iz Travnika vršenje dužnosti

mujezina Sagrački hadži Mahmudove džamije u Sarajevu. (Osobne, 1942:159)

Muhamed Šehić – Rješenjem Ulema-medžlisa od 22.6.1942. godine odobreno je privremeno Muhamed ef. Šehiću iz Sarajeva vršenje službe mujezina Sagrački hadži Mahmudove džamije u Sarajevu. (Osobne, 1942:230)

Abdulah Turk – Poznato je i da je hfz. Abdulah ef. Turk iz Pirlev Gondua, vilajeta Konja u Turskoj, bio imam i hatib Sagrački hadži Mahmudove džamije nekada prije 1944. godine. (Hafizi, 1941-42:201)

Jakupi Kadri – Jakupi Kadri je rođen 1928. godine u selu Veliki Trnovac, Bujanovac, južna Srbija. Nakon završetka osnovne škole u rodnom mjestu, za dvije godine je naučio napamet cijeli Kur'an i pred komisijom je položio hifz. Godine 1957. dolazi u Sarajevo, upisuje Gazi Husrev-begovu medresu, a onda i Fakultet islamskih nauka gdje diplomira u 65. godini života, 1993. godine. Od 1958. godine radio je kao imam, hatib i muallim u 13 džamija, a između ostalog i u Ulomljenici (Diplomirao, 1993:2).

Mustafa Sahačić – hfz. Mustafa Sahačić je bio imam Sagrački hadži Mahmudove džamije tokom 1959-1960. godine, baš u periodu njene obnove nakon Drugog svjetskog rata. Mnogo je doprinio okupljanju džematlija i prikupljanju sredstava za obnovu džamije.

Asimaga Arapović – Asimaga Arapović je trinaest godina bio mujezin u Ulomljenici, a nakon smrti 1968. godine ga je na tom mjestu zamijenio njegov sin Muharem. (Jukić, 2000:27)

Muharem Arapović – Muharem Arapović je rođen u Sarajevu 1931. godine od oca Asimaga i majke Mejrahanume. Kada je na ahiret preselio Asimaga, koji je trinaest godina bio mujezin u džamiji Sagrački hadži Mahmuda, mujezinsku dužnost preuzima njegov sin Muharem i tu časnu dužnost vrši sve do preseljenja na ahiret, što je ukupno trideset i jedna godina (od 1968. do 1999.g). Bio je mujezin i u Bakijskoj džamiji, te

inkasant u Medžlisu IZ u Sarajevu od 1970. godine. Bio je i tevhidar u Gazi Husrev-begovoj džamiji od 1985. do 1995. godine. (Jukić, 2000:27)

Hisamedin Čurovac – Hisamedin Čurovac je rođen 1960. godine u Goraždu i radio je kao profesor u Mješovitoj srednjoj poljoprivredno-prehrambenoj školi u Sarajevu. Na Fakultetu islamskih nauka je 1994. godine pohađao ratni seminar za vjeroučitelje, te je završio vanredno i dva razreda medrese. Preko 20 godina je bio imam u džamiji Ulomljenica, od 1997. do 2018. godine, gdje je obavljao kao imam dva noćna namaza, tokom ramazana i teraviju i sabah, te bajram-namaz. (Smajlović, 2001:17)

Adnan Čurovac – Adnan Čurovac je rođen 1988. godine i završio je Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Radio je kao mujezin u džamiji Sagrački hadži Mahmuda od 2008. do 2018. godine, zajedno s ocem Hisamedinom. Radio je kao sekretar u izdavačkoj kući Rejhan, a trenutno je zaposlen u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

3. Mekteb za hizmećarke u džamiji Sagrački hadži Mahmuda

Još od dolaska Osmanlija u Bosnu i Hercegovinu radilo se mnogo na vjerskom obrazovanju stanovništva, s posebnim osvrtom na djecu i omladinu. Otvarali su se brojni mektebi, osnovne škole za islamsku djecu i mladež, gdje bi oni mogli steći osnovna znanja o islamu i vjerskim dužnostima. Prvi mekteb je u Sarajevu osnovan 1452. godine i to je bio i prvi mekteb u cijeloj Bosni i Hercegovini. Do 19. stoljeća mektebi su radili izuzetno uspješno, a u prvo vrijeme su zapravo bili privatne škole, koje su mnogo zavisile od samih vakifa i njihovih materijalnih mogućnosti. (Trnka-Uzunović, 2008:96-99)

Nekoliko desetljeća od dolaska Osmanlija, skoro svaki grad je uz džamiju imao mekteb. U mektebima se, baš kao i danas, i tada učilo arapsko pismo, Kur'an, te su se djeca odgajala u duhu islama. Značajno je

*Sagrakči hadži Mahmudova džamija iz različitih perspektiva
(Fototeka Gazi Husrev-begove biblioteke (NF-8951))*

to, kako piše Seid Traljić, da su u velikim gradovima u mektebima djecu podučavali muallimi uz pomoć kalfe, dok bi u mala sela dolazili putujući muallimi koji su po nekoliko mjeseci obučavali omladinu, ali i starije stanovnike, te bi nakon tih nekoliko mjeseci nastavili svoj put ka drugom selu, gdje bi ponovo djelovali kao narodni učitelji. Najčešće su to radili stariji učenici medresa koji su na taj način zarađivali novac za nastavak svog školovanja. (Traljić, 1939-40:38)

Nakon što bi ovi narodni učitelji, sejjar-vaizi, otišli iz sela, njihovo mjesto bi zauzimali stariji stanovnici koji bi ponavljali s djecom naučeno iz Kur'ana, da se ne bi zaboravilo do narednog dolaska novog muallima.

U većini gradova Bosne i Hercegovine postojali su i zasebni mektebi za djevojčice, jer se radilo na opismenjavanju i obrazovanju ne samo muškog, već i ženskog stanovništva. Najstariji sarajevski ženski mekteb je Divan Katib Hajdar-efendijin mekteb, koji se nalazio uz istoimenu džamiju. Ovaj je mekteb izgrađen između 1525. i 1545. godine. (Kasumović, 1999:1) Traljić piše kako je u periodu od 1463. do 1940. godine u Sarajevu djelovalo preko 70 mekteba, od kojih je 40 bilo muških, a 30 ženskih (Traljić, 1939-40:38), dok je prema Ismetu Kasumoviću radilo 14 ženskih mekteba od 16. do 19. stoljeća. (Kasumović, 1999:107)

Postojali su posebni mektebi za siromašnu djecu, za šegrte i kućne pomoćnice, i oni su najčešće morali

biti dodatno finansijski izdržavani, s obzirom na imovinsko stanje učenika. Možda je najpoznatiji mekteb tog tipa u Sarajevu bio mekteb hadži Husejna Mačkara. On je u svojoj kući imao mekteb u kojem su učila i muška i ženska djeca hizmećara. (Traljić, 1937:31-32)

Jedan takav mekteb je osnovan upravo pri Sagrakči hadži Mahmudovoj džamiji, a u pitanju je bio ženski mekteb u kome su se vjeri podučavale hizmećarke sarajevskih porodica. Želja je bila da se niko ne ostavi bez obrazovanja, i da svi muslimani i muslimanke imaju dovoljno znanja o vjeri. Problem je bio što su šegrtri i sluškinje veoma često radili po cijeli dan, i imali su jako malo vremena koje bi mogli posvetiti sebi ili učenju, a pogotovo nisu mogli pohađati nastavu u terminima u kojima je ona bila u ostalim mektebima. Upravo je to bio razlog da se osnuju posebni mektebi u kasnim jutarnjim ili poslijepodnevničkim satima, koji bi odgovarali njihovom radnom vremenu. U mektebu za djevojčice Sagrakči hadži Mahmuda nastava je počinjala od 9 sati, kada bi djevojčice većinu svojih jutarnjih poslova završile, pa bi se mogle posvetiti nastavi i učenju. Nastava za šegrte je bila u esnafskom mektebu, ali su i šegrtri i kućne pomoćnice mogli pohađati nastavu i drugih mekteba. Posebnost ova dva mekteba je bila u tome što se zaposlenoj omladini pružila optimalna prilika za školovanje, koja ne bi bila na štetu njihovog primarnog

posla. Ovaj mekteb u Sagrakči hadži Mahmudovoj džamiji postojao je od 1531. godine, ali vakufnama nažalost nije sačuvana. U dodatku vakufname piše da su određena posebna sredstva za održavanje unutrašnjosti mekteba u iznosu od 240 akči godišnje. U popisu iz 1856. godine navedeno je kako se u ovom mektebu uče Kur'an i Ilmi-hal, i da ga pohađa 10 dječaka (Mulić, 2013:108), a ubrzo nakon toga je, početkom 20. stoljeća, mekteb zatvoren. (Traljić, 1939-40:38) U 20. stoljeću, nekad prije 1912. godine, ovdje je otvoren mekteb za djevojčice. Ispiti su se održavali u svim razredima i u pitanju su bili javni godišnji ispiti koji bi, nakon što ih dijete položi, označili kraj mektepske godine, i prelazak u drugu. *Dobivamo od sarajevskog kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva ovo: U dolje navedenim mektebima grada Sarajeva održavaće se u svijem razredima javni godišnji ispiti, na koje se roditelji mektebske djece prema odredbi 157. vak. mear. autonomnog štatuta pozivaju. Ovi će se ispiti održavati...u Sagrakči H. Mahmut mektebu (ženski na Ulomjenici) u četvrtak 27. juna u 10 sati prije podne.* (Ispiti, 1912:3) Nažalost, poslije nekoliko godina, i ovaj mekteb prestaje sa radom.

4. Sanacija i rekonstrukcija Sagrakči hadži Mahmudove džamije

Džamija je nekoliko puta od svog nastanka pretrpjela teška oštećenja, prvi put nakon upada Eugena

Savojskog u Sarajevo, zatim nakon dva svjetska rata te tokom posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu. Imajući u vidu ambijentalno-historijsku vrijednost džamije, dokumentovane izvore koji je datiraju na početak XVI stoljeća, ljepotu i sklad proporcija izvedenog rješenja, posebno važnim se nameće očuvanje i zadržavanje autentičnih dijelova enterijera i eksterijera džamije.¹ Kamena munara je dograđena nešto kasnije na džamiju, ali je bogato perforirana mukarnasima u gornjoj etaži. Postoji čak i legenda o njoj, s obzirom na to da se pri dnu munare vide mala udubljenja, pa narod vjeruje da su u pitanju otisci prsta Đerzelez Alije, čija kuća se nalazi u blizini ove džamije. (Hadžijahić, 1939:234)

Austrijski princ Eugen Savojski je 1697. godine zapalio i uništio Sarajevo, a samim tim i veliki broj značajnih građevina, spisa i umjetnina. Prema aktu sudskog pisara koji je trebao popisivati spaljene, porušene i demolirane zgrade džamija i mesdžida, što je na osnovu bujuruldije utvrdio muhašir Halil-paše, koji je iza toga bio postavljen za namjesnika ejaleta Bosne 1700. godine, džamija Ulomljenica je bila u jako lošem stanju, te su molili za pomoć da se što prije obnovi, i da se njenom muallimu Husamuddinu omogući da dobija platu, jer je ostao bez nje. (Fajić, 1982:101-102) Ubrzo nakon toga, džamija i mekteb su obnovljeni.

Prema podacima Zemaljske vakufske komisije iz 1884. godine, mutevelija vakufa je nekoliko puta tražio pomoć za džamiju. Između ostalog, tu je bila i molba mutevelije vakufa, Čurčić Salih, za popravak ograde i kapije harema Sagrački hadži Mahmud džamije u Sarajevu. (Zemaljska, 1884:17)

Za vrijeme Drugog svjetskog rata džamija je pretrpjela mnoga oštećenja, i nekoliko godina nije bila u funkciji. Tokom 1959. godine džematlije su prikupljale sredstva da se

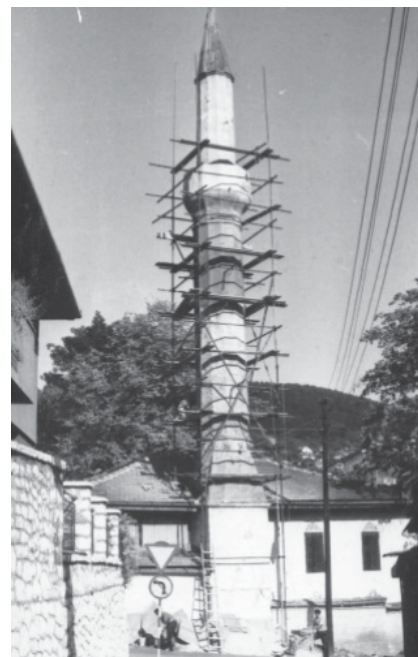
ova džamija obnovi, tako da je početkom 1960. godine ponovo otvorena za sve stanovnike ove mahale.

Mahaljani Sagrački hadži Mahmudove (Ulomljenica) džamije u Sarajevu su opravili i renovirali ovu džamiju. Džamija je pokrivena crijepom, data joj je nova fasada i izvana i iznutra. Boje su vrlo ukusne i njihova skladnost na prisutne ostavlja vrlo prijatan utisak. U nedjelju 10. januara 1960. godine proučen je iza jaciye-namaza Mevludišerif u ovoj džamiji. Džamija je bila prepuna džematlija, a svečanost je uvećao svojom posjetom reisu-l-ulema hadži Sulejman ef. Kemura. (Sahačić, 1960:254) Svečanost je otvorio prigodnim govorom džamijski imam hfz. Mustafa Sahačić koji je istakao koliki je značaj džematlija bio u cijelom procesu obnove džamije, jer su se natjecali u dobru i u tome ko će više doprinijeti džamiji.

Nakon njegovog govora proučen je mevlud na bosanskom jeziku, a zatim se prisutnima obratio i reisul-ulema hadži Sulejman ef. Kemura, koji je između ostalog rekao:

Radostan sam što mi se pružila prilika da se odazovem pozivu džematlija i vrijednog imama ove džamije da prisustvujem ovoj lijepoj islamskoj svečanosti. Mora se priznati da su džematlije ove džamije pokazivali pravu islamsku svijest, dajući svoje priloge za temeljiti popravak i uređenje ove džamije. Kako god je stan ogledalo domačice, kancelarija-službenika, tako je i džamija ogledalo svijesti i samoprijegora njenih džematlija. Ako su džematlije svjesni muslimani, i njihove su džamije u urednom stanju. Mislim da ću pogoditi misli svih prisutnih ako ovdje javno izrazim zahvalnost tim džematlijama, koji su je na čelu svoga vrijednog imama ove džamije ovako lijepo uredili da može služiti na ponos svim muslimanima grada Sarajeva.

Sutradan, 11. januara, poslije jaciye-namaza proučen je i mevlud za žene. (Sahačić, 1960:254)

Sanacija munare Sagrački hadži Mahmudove džamije
Fototeka Gazi Husrev-begove biblioteke (NF-8951)

Neposredno po završetku Agresije na Bosnu i Hercegovinu 1995. godine, izvršena je sanacija zidova potpornim stubovima, jer je uslijed klizanja terena na kojem se džamija nalazi došlo do pucanja zidova koji su svakako već bili oštećeni uslijed granatiranja grada. Prema izvještaju Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, džematlije su nakon toga nekoliko puta samoinicijativno vršile radove na džamiji kao što su izmjena stolarije, bojenje mihraba, izgradnja abdesthane, što je nažalost narušilo vrijednost ovog kulturno-historijskog spomenika.²

U julu 2016. godine počeli su radovi na sanaciji i rekonstrukciji džamije Sagrački hadži Mahmuda. U toku tih radova uvedeno je podno grijanje, rekonstruisani su prozorski otvori i restaurirana drvena džamijska vrata, sanirani su unutrašnji zidovi, saniran je haremski zid na strani ulice Sagrađije i rekonstruisana su

¹ "Sanacija i rekonstrukcija džamije Ulomljenice". Sarajevo: Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo. Dostupno na: <http://www.spomenici-sa.ba/2016/08/05/sanacija-i-rekonstrukcija-dzamije-ulomljenice-2/> (21.12.2021)

² "Sanacija i rekonstrukcija džamije Ulomljenice". Sarajevo: Kantonalni zavod za

zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo. Dostupno na: <http://www.spomenici-sa.ba/2016/08/05/sanacija-i-rekonstrukcija-dzamije-ulomljenice-2/> (21.12.2021)

ulazna vrata haremskog zida, također na strani ulice Sagrdžije. Tokom ovih radova utvrđeno je da je džamija gorjela, što se prema izvorima i slaže sa paljenjem Eugena Savojskog, ali je nažalost zbog toga najstariji malter očuvan samo fragmentarno. *Sondažna istraživanja su pokazala postojanje slikanog sloja iz druge polovine XX stoljeća na sve četiri strane unutrašnjeg zida, do visine 1 m, nevjeste izvedbe šablonskog tipa i zanemarljivog likovnog rješenja, zbog čega je isti samo dokumentovan.*³ Investitor ovog projekta rekonstrukcije i restauracije džamije je bila Turska uprava za međunarodnu saradnju i razvoj – TIKA, a sve se radilo pod nadzorom Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo.

5. Zaključak

Džamija Ulomljenica je izuzetno vrijedan kulturno-historijski spomenik Bosne i Hercegovine, a ujedno je značajna i zbog toga što je bila centar učenja i obrazovanja za one kojima je to moglo biti uskraćeno zbog nemogućnosti pohađanja uobičajene nastave. U njoj su se krila izuzetno vrijedna rukopisna blaga, koja se danas nalaze u fondu Gazi Husrev-begove biblioteke, a ujedno nam je ova džamija i primjer kako je nekada jako malo potrebno da se naši spomenici kulture sačuvaju od propadanja i zaborava. U arhivskim dokumentima, fototeci, spisima i časopisima koje u svom fondu posjeduje Gazi Husrev-begova biblioteka, može se

pronaći mnoštvo fragmentarnih informacija o ovoj džamiji i njenom značaju za muslimane i cijelu Islamsku zajednicu. Nažalost, o mnogim imamima koji su bili dio ove džamije, danas nemamo podatke, a o nekima imamo samo kratke informacije, ali i to je dovoljno da se stekne uvid u bogatu historiju ove džamije kroz njenih skoro pola milenija postojanja.

³ "Sanacija i rekonstrukcija džamije Ulomljenice". Sarajevo: Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo. Dostupno na: <http://www.spomenici-sa.ba/2016/08/05/sanacija-i-rekonstrukcija-dzamiye-ulomljenice-2/> (21.12.2020)

Literatura

- Čančar, Nusret (1989). "Kaligrafija kao zaustavljena svjetlost". *Islamska misao*.
 "Diplomirao hafiz Jakupi Kadri" (1993). *Preporod*, br. 7.
 "Dobrovoljni prilozi za fond Islamskog ženskog sirotišta u Sarajevu" (1939). *Glasnik islamske vjerske zajednice*, br. 8.
 Fajić, Zejnil (1982). "Stanje sakralnih i prosvjetnih objekata u Sarajevu razorenih za vrijeme provale Eugena Savojskog". *Analiz GHB*.
 Fototeka Gazi Husrev-begove biblioteke.
 Hadžibajrić, F. (1973). "Ramazan u Sarajevu i sarajevske džamije 1972. godine". *Glasnik islamske vjerske zajednice*.
 Hadžijahić, Muhamed (1939). "Sarajevske džamije u narodnoj predaji". Zagreb: JAZU.
 "Hafizi u Sarajevu od 1878. do danas" (1941-1942). *El-Hidaje*, br. 8-10.
 Handžić, Mehmed (1942-1943). "Dva popisa sarajevskih mekteba". *El-Hidaje*, br.5.
 "Islamska ženska vjerska škola u Sarajevu" (1933). *Glasnik islamske vjerske zajednice*, br. 11.
 "Ispiti u sarajevskim mektebima" (1912). *Sarajevski list*, br.137.
 "Iz sarajevskog gradskog vijeća" (1882). *Sarajevski list*, br. 153.
 Jahić, Nedim (2018.). "Vakuf je institut koji podstiče razvoj društva". *Preporod*, br.22.
 Jukić, A. (2000). "Merhum Muharem Arapović". *Preporod*, br.3.
 Kasumović, Ismet (1992). "Džamije i mektebi kao osnovne kulturno-prosvjetne ustanove u prvom periodu osmanske vladavine u Bosni". *Islamska misao*, br. 159.
 Kasumović, Ismet (1999). "Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave". Mostar: Islamski kulturni centar Mostar.
 Kudra, Slobodan (2006). "Džamije Sarajeva". Sarajevo: El-Kalem.
 "Lične vijesti" (1936). *Glasnik Vrhovnog vjerskog starješinstva IVZ*, br.12.
 "Lične vijesti" (1941). *Glasnik Vrhovnog vjerskog starješinstva IVZ*, br.2.
 Mulić, Jusuf (2013). "Muslimanske vjerske škole sarajevskih vakifa". Sarajevo: autor.
 "Osobne vijesti: odobrenja" (1942). *Glasnik islamske vjerske zajednice*, br. 5.
 "Osobne vijesti: odobrenja" (1942). *Glasnik islamske vjerske zajednice*, br. 8.
 "Postavljenja namještenika" (1942). *Glasnik islamske vjerske zajednice*, br. 1.
 "Predavanja o Gazi Husrevbegu i drugim velikanima" (1935). *Glasnik Vrhovnog vjerskog starješinstva IVZ*, br.1.
 Sahačić, Mustafa (1960). "Manifestacije vjerskog života na terenu: jedna lijepa svečanost". *Glasnik Islamske zajednice*.
 "Sanacija i rekonstrukcija džamije Ulomljenice". Sarajevo: Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo. Dostupno na: <http://www.spomenici-sa.ba/2016/08/05/sanacija-i-rekonstrukcija-dzamiye-ulomljenice-2/>
 Smajlović, Salih (2001). "Ako ne možemo živjeti u islamskoj državi, možemo živjeti u islamskoj kući". *Preporod*, br. 6.
 Tanović, Bakir (2000). Čurčića vakuf osnovan 24. redžepa 1149. godine ili 28. novembra 1736. godine: Prilog historiji grada Sarajeva. Sarajevo: Autor.
 Tanović, Bakir (2012). Čurčića vakuf: osnovan 24. redžepa 1149. godine ili 28. novembra 1736. godine. Sarajevo: Dobra knjiga.
 Traljić, Seid M. (1937). "Sarajevski grad Vratnik". Sarajevo: Bosanska pošta.
 Traljić, Seid M. (1939-40). "Posebni mektebi za šegrte i sluškinje u Sarajevu". *El-Hidaje*, br. 3.
 Trnka-Uzunović, Amira (2008). "Mekteb je stub islamskog odgoja i obrazovanja", *Novi muallim*, sv. 9, br. 35.
 "Vazovi i predavanja u Sarajevu" (1942-1943). *El-Hidaje*, br. 3.
 "Zemaljska vakufska komisija 1884".
 "Zemaljsko vakufsko povjerenstvo: opći spisi 1890".
 "Zemaljsko vakufsko povjerenstvo: opći spisi 1891".
 "Zemaljsko vakufsko povjerenstvo: opći spisi 1895".

Summary

SAGRAKČI HAJI MAHMOOD'S (ULOMLJENICA)
MOSQUE IN SARAJEVO

Ejla Ćurovac, Adnan Ćurovac

Sagrakči haji Mahmud's mosque, better known as Ulomljenica or Ulomjenica, is first mentioned in the year 1528. From the time of its original construction to the present day this mosque was renovated or renewed several times depending on circumstances that brought about its destruction or deterioration over time. It is particularly significant to mention that it held special maktab classes organized for *hizmećarke* (servant girls). Most of the cities in Bosnia and Herzegovina had separate maktab for girls only to increase the literacy rates not only among the male but also among the female population. One such maktab was organized in Sagrakči hadži Mahmood's mosque as well, where maktab class was organised where servant girls which were serving Sarajevo families at the time were taught tenants of their faith. This article aims to present Ulomljenica mosque with a special focus on its maktab for serving girls, but also its imams, khatibs and muezins who have for almost five hundred years been a part of this mosque.

Keywords: Ulomljenica, Sagrakči haji Mahmood's mosque, Makteb for servant girls, education, Muallim

إيلا تشوروفاتس وعدنان تشوروفاتس

مسجد الحاج محمود سكركي (أولوملينيتسا) في سرايفو

الموجز

ذكر مسجد الحاج محمد سكركي المعروف بمسجد أولوملينيتسا أو أولوملينيتسا، أول مرة في عام ١٥٢٨، ومنذ إنشائه وحتى اليوم، خضع هذا المسجد لإعادة البناء والترميم عدة مرات بسبب الظروف التي أدت إلى تهالكه على مر السنين. ولهذا المسجد أهمية خاصة لأنه كان يحتوي على كتاب مخصص لتعليم الخاديات. في معظم مدن البوسنة والهرسك، كانت توجد كتاتيب للبنات، لأن الناس كانوا يهتمون بتعليم البنين والبنات على حد سواء، وقد أنشئ مثل هذا الكتاب في مسجد الحاج محمد سكركي، وتم تخصيصه لتعليم الخاديات العاملات عند عائلات سرايفو.

الهدف من هذا المقال هو عرض مسجد أولوملينيتسا مع التركيز الخاص على الكتاب المخصص للخاديات، وعلى الأئمة والخطباء والمؤذنين الذين تعاقبوا على العمل فيه قرابة خمسمائة عام.

الكلمات الرئيسية: أولوملينيتسا، أولوملينيتسا، كتاب الخاديات، التعليم، المعلم.